

Præstens værdier og menighedens krav

Internetartikel Jens Bisgaard 2009

Jeg har løbende offentliggjort resultater fra min spørgeskemaundersøgelse ”Præsters psykiske arbejdsmiljø”, fra 2002. Her følger i forkortet form de sidste resultater om arbejdsmotiverende værdier og menighedens krav. De detaljerede resultater og analyser vil foreligge sammen med den historiske del af min ph.d.-afhandling. Tidligere offentliggjorte resultater kan findes på min hjemmeside www.jensbisgaard.dk, hvor der også i udredningen ”Præstens psykiske arbejdsmiljø” er redegjort for undersøgelsens opbygning og videnskabelige baggrund.

Artiklens mest markante forskelle på præster vedrører køn; men der er også aldersforskelle.

Forskelle mellem land og by er så godt som fraværende.

Obs. Ordet præst skal læses som ”gennemsnitspræst”.

1 Arbejdsmotiverende værdier

Kort før år 2000 gennemførte Hessel J. Zondag docent ved det teologiske og religionsvidenskabelige fakultet på Tilburg Universitet, Nederlandene, en undersøgelse af arbejdsmotiverende værdier hos protestantiske og katolske præster i Nederlandene¹. Zondags spørgeskema blev i forkortet form lagt ind i mit spørgeskema. Lønningen valgte jeg på linje med Zondag og de fleste arbejdsmiljøforskere ikke at inddrage.

Zondags spørgeskema indeholdt 24 spørgsmål. Otte af disse indgik i mit spørgeskema sammen med 3 nye spørgsmål.

Spørgeskemaets teoretiske grundlag er Victor Vrooms forventningsteori. Motivation er ifølge Vroom afhængig af to faktorer, der begge skal være til stede. Medarbejderen skal både værdsætte arbejdets mål og have mulighed for at nå målet. I spørgeskemaet blev der først spurgt til, hvor betydningsfulde de 11 værdier var for præsten, og dernæst til, hvor store muligheder han/hun havde for at realisere værdierne.

¹ Zondag, Hessel J 2000 *Motivation for the pastoral profession in the Netherlands*. Journal of Psychology and Theology. 2000 Sum: Vol 28(2)

De 8 "nederlandske" spørgsmål var

- a "Så vidt muligt selv træffe afgørelserne omkring det, man har med at gøre"
- b "Opnå anerkendelse for det du gør"
- c "Følge det du anser for dit kald"
- d "Være værdsat som den du er."
- f "At lade sig vejlede af den måde Jesus levede på."
- g "Søge udfordringer og afveksling i sit arbejde"
- h "At være et eksempel for andre på et liv i tro"
- j "At stå til rådighed for de, der har brug for en."

De 3 danske spørgsmål var

- k "Team-arbejde med kolleger ved samme kirke og/eller tilstødende kirker"
- e "Fortsatte studier og teologisk dygtiggørelse"
- i "Nærvær med venner og bekendte"

Forskelle mellem danske og nederlandske præster

Den mest markante forskel mellem danske og nederlandske præsters vedrører de teocentriske værdier, som de nederlandske præster i enighed sætter højt; medens der er stor uenighed mellem de yngre og ældre danske præster, hvor de yngre i meget højere grad end de ældre værdsætter "At lade sig vejlede af den måde Jesus levede på," og "At være et eksempel for andre på et liv i tro."

At stå til rådighed for de, der har brug for en

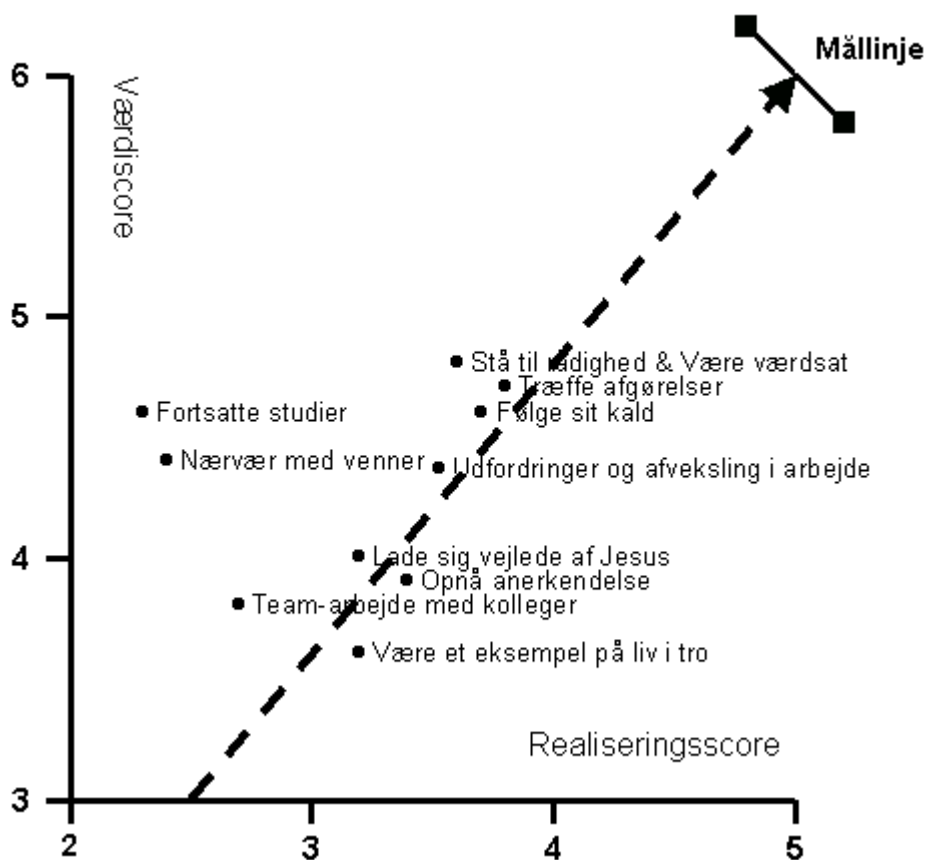
På førstepladsen blandt de arbejdsmotiverende værdier kommer i Danmark "at stå til rådighed for de, der har brug for en", idet der både er enighed om at sætte rådigheden højt og gode muligheder for at realisere den, med to undtagelser. De yngre kvindelige præster og præster i byer på mellem 1.000 og 50.000 indbyggere har ikke så store muligheder, som de ønsker.

Der er en svag sammenhæng mellem gennemsnitspræstens psykiske helbred og muligheden for at stå til rådighed.

Være værdsat som den du er

På en tæt andenplads kommer ”at være værdsat, som den man er”. Uafhængigt af køn, alder og urbaniseringsgrad sætter præsterne pris på at være værdsatte og har gode muligheder for at blive det; men der er en væsentlig kønsforskel på, hvordan det psykiske helbred påvirkes.

Medens der er en tydelig sammenhæng mellem værdsættelse og de kvindelige præsters psykiske helbred, er der kun en svag sammenhæng hos mændene.

Så vidt muligt selv træffe afgørelserne omkring det, man har med at gøre

På en tæt tredjeplads i opløbet blandt de arbejdsmotiverende værdier kommer ”selvbestemmelse”. Kvinderne sætter selvbestemmelse lidt højere end deres mandlige kolleger; men de har ikke har bedre muligheder for at opnå den.

Hvis man ser på selvbestemmelsens betydning for de to køns psykiske helbred, er sammenhængen tydelig hos kvinderne; medens den kun er svag hos mændene.

Søge udfordringer og afveksling i sit arbejde

Et stykke efter hovedfeltet kommer ”udfordringer og afveksling i arbejdet”. Her har præsterne lige store muligheder; men kvinderne sætter udfordringer og afveksling lidt højere end mændene, ligesom præsterne ude på landet og i de store byer sætter muligheden højere end deres kolleger i byer på mellem 1.000 og 50.000 indbyggere. Forskellen skyldes formentlig, at de allerede står med mange udfordringer og afvekslende opgaver, idet disse sogne normalt har en meget bred befolkningssammensætning, der muliggør såvel børne- og ungdomsarbejde som ældrearbejde, litteraturkredse, diakoni osv.

Der er kun en svag sammenhæng mellem det psykiske helbred og muligheden for udfordringer og afveksling, og sammenhængen er svagest for mændenes vedkommende.

Opnå anerkendelse for det du gør

Ved anerkendelse slår kønsforskellen for alvor igennem.

Hvis man ser på gennemsnittet af alle præster, sætter den kvindelige gennemsnitspræst anerkendelse højere end den mandlige gennemsnitspræst, til trods for at de to køn i gennemsnit opnår lige megen anerkendelse. Denne lighed forsvinder imidlertid, hvis man ser på de enkelte præster. Set enkeltvis er der hos kvinderne en markant sammenhæng mellem, hvor højt de sætter anerkendelse og deres muligheder for at opnå anerkendelse; medens der hos mændene ingen sammenhæng er.

Det betyder kort sagt, at kvinder, der ønsker anerkendelse, opnår anerkendelse, medens mange mænd, der ønsker anerkendelse, ikke får den og omvendt, at mange mænd, for hvem anerkendelse intet betyder, opnår anerkendelse.

Kønsforskellen slår også igennem på det psykiske helbred, hvor der er en svag til tydelige sammenhæng mellem kvindernes psykiske helbred og muligheden for at opnå anerkendelse; medens sammenhængen kun er svag for mændenes vedkommende.

Præster i storbyen har lettest ved at opnå anerkendelse.

De teocentriske værdier (Spiritualitet)

Ved de teocentriske værdier er det aldersforskellen og forskellen til de nederlandske præster, der slår igennem. De nederlandske præster værdsætter i enighed "At lade sig vejlede af den måde Jesus levede på" og "At være et eksempel for andre på et liv i tro", medens de danske præster er meget uenige.

Denne uenighed viste sig allerede, under forundersøgelsen, hvor en del respondenter betegnede de to teocentriske spørgsmål som irrelevante, medens andre ikke anfægtede dem. I den endelige undersøgelse sprang uforholdsmæssig mange præster over de to spørgsmål. 11 % sprang over det første spørgsmål og 6 % over det andet spørgsmål. Hvis de, der sprang over spørgsmålene, regnes for præster, der ikke værdsætter de to teocentriske værdier, viser der sig en signifikant aldersforskel. Aldersgruppen 30-43 år sætter de to teocentriske værdier til 3,5 ud af 6 mulige, aldersgruppen 44-52 år til 3,9 og aldersgruppen 53-69 år til 3,1.

Forskellene viser, hvordan den særegne danske teologi, tidehvervgrundtvigianismen, der i 1960'erne blev den dominerende teologi på de teologiske fakulteter, fortsat præger mange ældre præsters tilgang til præstearbejdet. De nyuddannede præster er fortsat skeptiske ovenfor de teocentriske værdier; men ikke i samme grad som den forrige generation var det, da de forlod universitetet, og når de som præster møder menighedens forventninger, opgraderer de de teocentriske værdier. Da undersøgelsen er foretaget, før Grosbøll-sagen tydeliggjorde menighedernes teocentriske forventninger til præsten, viser den, hvordan spiritualiteten var i vækst blandt danske præster længe før Grosbøll-sagen.

Der viste sig ingen statistisk sammenhæng mellem præsternes mulighed for at realisere de to teocentriske værdier og det psykiske helbred.

Følge det du anser for dit kald

Kaldet betyder meget for danske præster; men da de lægger vidt forskellige betydninger i ordet kald, er det en falsk enighed. En del præster forstår på linje med reformationstidens danske teologer kaldet som et dobbelt kald, fra både Gud og menigheden. En del forstår på linje med Niels Hemmingsen (1513-1600) kaldet som kommende fra Gud alene, og en del præster forstår på linje med K. E. Løgstrup (1905-1981) kaldet som kommende fra menigheden alene.

Team-arbejde med kolleger ved samme kirke og/eller tilstødende kirker

De yngre præster ser markant mere positivt på teamarbejde end deres ældre kolleger. I den ældste aldersgruppe 53-69 år tilkendes teamarbejde en værdi på 3,4 ud af 6 mulige, i aldersgruppen 44-52 år tilkender mændene den en værdi på 3,4 og kvinderne en værdi på 4,2, medens både mænd og kvinder i aldersgruppen 30-43 år tilkender team-arbejde en værdi på 4,1. Tallene indikerer, at de nyuddannede kvindelige præster historisk set var de første til at opgradere teamarbejde, hvorefter mændene fulgte efter.

Bag tallene ligger de unge præsters opgør med tidehvervgrundtvigianismen, der i mange år modarbejdede alle forsøg på samarbejde på tværs af sognegrænser.

I storbyerne, hvor præsterne bor tættest, er der ikke overraskende både den mest positive holdning til team-arbejde og de bedste muligheder for at indgå i team-arbejde.

Der er en svag sammenhæng mellem muligheden for team-arbejde og præsternes psykiske helbred.

Fortsatte studier og teologisk dygtiggørelse

Studier og teologisk dygtiggørelse betyder på trods af dårlige muligheder meget for danske præster uafhængigt af køn, alder og urbaniseringsgrad. Dygtiggørelsen tilkendes en værdi på 4,6 ud af 6 mulige, og muligheden for at kunne dygtiggøre sig bedømmes til at være 2,3 ud af 5 mulige. De unge præster har de ringeste muligheder, hvilket til dels skyldes, at de ofte har de største familiemæssige forpligtelser. Som analysen af menighedens krav i del 2 viser, kræver pastoratet også mere af dem.

Der er en tydelig sammenhæng mellem mulighederne for dygtiggørelse og to ud af seks skalaer for psykisk helbred. Sammenhængen er mellem muligheden for dygtiggørelse og arbejdsmæssig udbrændthed samt adfærdsmæssig stress (hvor stresset man føler sig). Videreuddannelse er med andre ord, på linje med alle erhverv, vigtig, hvis præsten skal kunne begå sig fagligt.

Nærvær med venner og bekendte

Samvær med venner og bekendte betyder også på trods af dårlige muligheder meget for danske præster, og mest for de yngre. Aldersgruppen 30-52 år sætter samværet til 4,5 ud af 6 mulige, og aldersgruppen 53-69 år sætter det til 4,1. Mulighederne for samvær er ikke overraskende dårligst for de unge præster, der sidder med flest familiemæssige forpligtelser. Aldersgruppen 30-43 år bedømmer muligheden for samvær med vennerne til 2 ud af 5 mulige, aldersgruppen 44-52 år sætter den til 2,5, og aldersgruppen over 52 år sætter muligheden til 2,8.

Der er en tydelig sammenhæng mellem præsternes psykiske helbred og muligheden for samvær med venner og bekendte.

Opsummering af de arbejdsmotiverende værdier

Præsterne sætter rådighedsforpligtelsen højt.

Anerkendelse, værdsættelse og selvbestemmelse betyder mere for kvinder end for mænd, og de er markant bedre end mændene til at opnå anerkendelse, hvis de ønsker det.

Spiritualiteten var i vækst blandt danske præster, længe før begrebet sprogligt nåede Danmark, og før Grosbøll-sagen bragte den frem i medierne.

De yngre præster går i meget højere grad end deres ældre kolleger ind for teamarbejde.

Hvis præsternes arbejdsmotivation og psykiske helbred, skal styrkes, vil den største effekt p.t. fås ved at forbedre mulighederne for teologisk dygtiggørelse og for samvær med venner og bekendte.

2 Menighedens krav

I 1998 gennemførte Cameron Lee, Ph.d. professor på Fuller Theological Seminary, Californien, en undersøgelse af de krav, som små og mellemstore nordamerikanske protestantiske menigheder stiller til deres præster². Til brug ved undersøgelsen udviklede Lee spørgeskemaet "The Ministry Demands Inventory". Spørgeskemaets teoretiske grundlag er Salvador Minuchins strukturteori, og den hypotese, Lee ville underbygge, var, at præster oplever karrierespecifikke familie-grænser, hvor systemer uden for familien trænger ind på familien og svækker familiesystemets grænser, med det resultat at familien får svært ved at fungere.

Lee's spørgeskema indeholder 17 former for påtrængende adfærd, hvorigennem menigheden kommunikerer en række krav til præsten. I spørgeskemaet skal præsterne først oplyse, hvor ofte de 17 krav er forekommet inden for det sidste halve år (frekvens), og derpå oplyse, hvordan kravene påvirker dem (impact). Desuden indeholder skemaet en række psykometriske skalaer til måling af præsternes og deres familiers psykiske helbred. Lee's spørgeskema blev i tilpasset form lagt ind i mit spørgeskema.

Præster, der aldrig har oplevet kravene, er ikke medtaget i analyserne, da de ikke har nogen erfaring at bygge på. I analyserne af præstens helbred er kun medtaget præster, der har oplevet kravene indenfor det sidste halve år, da effekten af et krav, der ligger længere tilbage, forventelig har fortaget sig.

De 16 spørgsmål i mit spørgeskema var

a "Har du fået din nattesøvn afbrudt af en person, der ønskede at tale med præsten?"

² Lee, Cameron 1999 *Specifying intrusive demands and their outcomes in congregational ministry: A report on the Ministry Demands Inventory* Journal for the Scientific Study of Religion. 1999 Dec; Vol 38(4): 477-489

- b ”Har du været nød til at påtage dig andre præsteopgaver end sjælesorg med kort varsel? f.eks. andagt, hjemmedåb/vielse, dødsleje, gudstjeneste, begravelse, bibeltime.”
- c ”Er der blevet truffet afgørelser af menighedsrådet, der påvirkede dig eller din familie, uden du blev konsulteret?”
- d ”Tid, du havde planlagt at være alene, blev afbrudt af et pastoralt telefonopkald?”
- e ”Du følte dit privatliv blev krænket af et sognebarn?”
- f ”Du følte menighedsrådet krænkede din privatbolig?”
- g ”Har et medlem af menigheden anfægtet dit trosgrundlag?”
- h ”Har du modtaget kritik fra et medlem af din menighed? Kritik du opfattede som kritik af dig som person”
- i ”Har du modtaget offentlig kritik på et menighedsrådsmøde? Kritik du opfattede som kritik af dig som person.”
- j ”Har du modtaget kritik fra et menighedsrådsmedlem uden for et menighedsrådsmøde? Kritik du opfattede som kritik af dig som person.”
- k ”Har du aflyst personlige aktiviteter pga. pludseligt opståede pastorale opgaver?”
- l ”Har du aflyst aktiviteter sammen med familien pga. pludseligt opståede pastorale opgaver?”
- m ”Et sognebarn beklagede sig til dig over et medlem af din familie?”
- n ”Har menighedsrådet pålagt eller presset dig til yderligere arbejdsopgaver uden hensynstagen til din eksisterende arbejdsmængde?”
- o ”Har et medlem af menigheden anfægtet din holdning til præsteembedet?”
- p ”Har et telefonopkald afbrudt den tid, du havde afsat til at være samme med familien?”

Forskelle mellem danske og nordamerikanske præster

Allerede under forundersøgelsen viste der sig en spændende forskel mellem danske og nordamerikanske præster. Flere af de spørgsmål, der i Nordamerika blev opfattet som negative krav, blev af en del danske respondenter opfattet som positive, og dette gik igen i selve undersøgelsen, hvor det blev muligt at afmærke kravene som positive såvel som negative, ligesom det blev muligt at angive familiens holdning til en del af kravene.

Den danske gennemsnitspræst opfatter tilkald til præsteopgaver som andagt, hjemmedåb/vielse, dødsleje, gudstjeneste, begravelse og bibeltime som positive oplevelser. For mange præster er det også en positiv oplevelse, når de må aflyse personlige aktiviteter pga. en pludselig uspecificeret

pastoral opgave, ligesom mange præster oplever telefonopkald, når de havde planlagt at være alene eller om natten som positive.

<i>Mænd: kursiv</i> OBS: For kvinder er der kun negative sammenhænge og for mænd kun en, og den er positiv. Pearsons korrelationskoefficient.	Generelt helbred	Mentalt helbred	Vitalitet	Adfærdsmæssig stress	Somatisk stress	Kognitiv stress	Personlig udbændthed	Arbejds­mæssig udbændthed
A Nattesøvn afbrydes								
<i>B Arbejdsopgaver med kort varsel.</i>	,20 *	,28**	,23*	-,22*	-,19*	-,31**	-,25*	-,26**
C Rådsafgørelser der påvirker familien								
D Telefon afbryder tid alene Stor aldersrelateret forskel blandt kvinderne		-,21*						
E Sognebarn krænker privatliv		-,37*						,35*
F Rådet krænker privatboligen	-,39*		-,52**	,39*	,41*	,56**	,49**	,50**
G Tro anfægtet af sognebarn								
H Personkritik fra sognebarn			-,30*	,33*				
I Offentlig personkritik på rådsmøde								
J Personkritik fra rådsmedlem uden for møde							,53**	
K Aflyst personlige aktiviteter Lille aldersrelateret forskel blandt kvinderne					,29**			
L Aflyst aktiviteter med familien Lille aldersrelateret forskel blandt kvinderne				,21*			,25*	,29**
M Klage over familiemedlem.								
N Pålægges ekstra arbejdsopgaver af rådet		-,50*		,53*				
O Holdning til embede anfægtet af sognebarn							,78*	
P Telefon afbryder tid med familien. Stor aldersrelateret forskel blandt kvinderne				,22*	,37***		,24*	,28*

Tabel over sammenhænge mellem krav og helbred: Værdien 0,1-0,3 angiver en svag sammenhæng, 0,3-0,5 en tydelig sammenhæng og 0,5> en markant sammenhæng. En stjerne angiver, at sandsynligheden er under 5 %, for at resultatet skyldes en tilfældighed,. To stjerner angiver en sandsynlighed på under 1 % og tre stjerner en sandsynlighed på under 0,1 %. PS. Det er godt med en positiv sammenhæng i de første tre kolonner og en negativ sammenhæng i de fem sidste, idet det angiver at helbredet bliver bedre, og stressen falder, når kravene vokser.

Rådighedstjenesten

Det viste sig i afsnit 1, at det mest arbejdsmotiverende for danske præster er "At stå til rådighed for de, der har brug for en.", og dette forhold går igen i såvel menighedens krav som i præsternes holdning til kravene, når man sammenligner Danmark og Nordamerika

Sammenlignet med Nordamerika aflyser flere danske præster betydeligt flere personlige og familiære aktiviteter til fordel for en pludselig pastoral opgave, ligesom de modtager betydeligt flere telefonopkald, når de forventer at kunne være alene eller sammen med familien. Der er kun to undtagelser fra denne regel. Der er ikke helt så mange pastorater i Danmark som i Nordamerika, der med kort varsel beder præsten forestå andagter, hjemmedåb/vielse, dødslejer, gudstjenester, begravelser og bibeltimer, ligesom færre danske pastorater ringer præsten op om natten. Men hvor det sker, sker det lige så ofte i Danmark som i Nordamerika.

Præstens oplevelse af rådighedskravene afhænger af to faktorer, dels af 1) hvad han/hun skal stå til rådighed med, og dels af 2) hvordan det påvirker familien. Hvis det drejer sig om pastorale opgaver som udkald med kort varsel til andagter, hjemmedåb/vielse, dødslejer, gudstjenester, begravelser og bibeltimer, vurderer gennemsnitspræsten oplevelsen som positiv (+0,2 på en skala fra -2 til +2). Natlige telefonopkald, der oftest drejer sig om sjælesorg, men også kan være fuldmandssnak, sætter gennemsnitspræsten til -0,2, og når han/hun må aflyse en personlig aktivitet pga. en pludseligt opstået pastoral opgave, sætter han/hun oplevelsen til -0,7; men hvis familielivet uden varsel må aflyses sættes oplevelsen ned til -1,1, og det samme forhold gør sig gældende, når telefonen ringer op, og forstyrrer det præsten er i gang med. Hvis det kun er præsten alene, der forstyrres, sættes oplevelsen til -0,6; men hvis det er midt i aftensmaden eller en anden aktivitet sammen med familien sættes oplevelsen ned til -0,8.

Præster i aldersgruppen 53-69, der normalt ikke er forpligtet på hjemmeboende børn år, har generelt en mere positiv oplevelse end deres yngre kolleger af de aflysninger og afbrydelser, pastoratet kræver.

Pastoraterne kræver lige meget rådighed, når det gælder rene præsteopgaver. Mænd og kvinder, unge og gamle på land og i by rykker i gennemsnit lige ofte ud til pludselige dødslejer, bibeltimer og andre pastorale opgaver, ligesom de lige ofte bliver ringet op om natten.

Når det gælder opgaver af mere administrativ karakter som telefonopkald, er der en statistisk kønsforskel mellem de unge og de ældre. Unge præster af begge køn modtager flere forstyrrende opkald end ældre præster; men trykket aftager på to forskellige måder. Blandt de modne kvinder er der færre, der modtager forstyrrende telefonopkald. Blandt de modne mænd aftager frekvensen af forstyrrende opkald.

Der er en markant køns- og aldersforskel på, hvordan rådighedskravene påvirker det psykiske helbred.

Jo flere udkald med kort varsel den mandlige gennemsnitspræst har til andagter, hjemmedåb/vielse, dødslejer, gudstjenester, begravelser og bibeltimer, jo bedre har han det (der er en svag, men sikker positiv sammenhæng på alle skalaer for fysisk og psykisk helbred), medens der ingen sammenhæng er hos den kvindelige gennemsnitspræst.

Ifølge tabellen, der ikke skelner mellem aldersgrupper, er der så godt som ingen sammenhæng mellem gennemsnitspræstens psykiske helbred, og frekvensen af telefonopkald og aflysninger, med den undtagelse, at hvis telefonopkaldene og aflysningerne sker i familie-tiden, er der en svag negativ sammenhæng hos de kvindelige præster; men hvis de to køn deles op i aldersgrupper, dukker der en tydelig aldersrelateret forskel op ved telefonopkald hos kvinderne.

De unge kvinder får det tydeligt dårligere, og de ældre kvinder får det markant bedre, når telefonopkaldene tager til i alene-tiden, og noget lignende sker, når telefonen ringer i familie-tiden. Jo oftere telefonen ringer i de unge kvinders familie-tid, jo tydeligt dårligere har de det, medens de ældre kvinder har det svagt bedre.

Sammenhængene viser, hvordan rådighedsopgaverne indeholder såvel en positiv som en negativ faktor for præsternes psykiske helbred. Det påvirker præsten positivt, når han/hun gennem rådighedsopgaverne mærker, at der er brug for ham/hende som præst. Det påvirker præsten negativt, når rådighedsopgaverne tager den tid, der er afsat til forberedelse eller afspænding, og når rådighedsopgaverne tvinger præsten til at forsømme familien. Hos de unge kvindelige præster, der ud fra de nuværende kønsrollemønstre står med det overordnede ansvar for familien og børnene,

slår den negative faktor særlig hårdt igennem, idet kønsrollemønstrene både giver dem mindre tid til forberedelse og afspænding og større samvittighedskvaler, når familien forsømmes.

Det bevirker 1) at kvinder modsat mænd ingen positiv effekt får af haste-udkaldene til pastorale opgaver (B, K og L), 2) at den positive virkning, det har at blive ringet op fra sognet, hos de unge kvindelige præster totalt overskygges af den negative virkning opkaldene har, når de spolerer familielivet eller giver afbræk i den diminutive fritid.

De mandlige præsters koner reagerer antageligt også psykisk negativt, når manden forsømmer familien for arbejdets skyld

Kritik

Sognebørnene er hverken i Nordamerika eller i Danmark særligt kritiske overfor præstens teologi. Begge steder er det kun hvert 10. pastorat, der lidt over to gange på et halvt år kritiserer præsten for hans/hendes trosgrundlag eller holdning til præsteembedet.

Sognebørnene er betydeligt mere kritiske overfor præsten som person end som teolog. I Danmark modtager 4 ud af 10 præster personlig kritik fra pastoratet i løbet af et halvt år. I Nordamerika er det 6 ud af 10. Hvor det forekommer, sker det begge steder to gange på det halve år.

Den teologiske og den personlige kritik følges ad. Dvs., at når den ene forekommer, forekommer den anden også ofte. Det er et velbeskrevet psykologisk fænomen, der benævnes halo-effekten. For præster betyder halo-effekten, at en negativ holdning til præstens teologi smitter af på holdningen til præsten som person og omvendt, at en positiv holdning til præsten som person giver en positiv holdning til hans/hendes teologi

De danske pastorater er ikke så kritiske overfor præstens familie som de nordamerikanske. I Danmark oplever hver 25. præst på et halvt år, at et familiemedlem kritiseres. I Nordamerika er det hver femte.

Forholdsvis flere kvinder end mænd får kritiseret deres familie; medens lige mange får kritiseret deres trosgrundlag og deres person, med den interessante detalje at de mandlige præster, der bliver kritiseret, bliver kritiseret oftere end de kvindelige. Kvinderne er med andre ord bedre til at imødekomme eller standse deres kritikere.

Der er ingen aldersforskel eller urbaniseringsforskel, når det gælder forekomsten og hyppigheden af kritik.

Blandt de fire former for kritik opleves kritik af trosgrundlaget som den mindst negative, enkelte præster oplever den som positiv; men gennemsnitspræsten sætter den til $-0,8$ på en skala fra -2 til $+2$. I den anden ende af skalaen ligger kritik af familiemedlemmer, der for alle er en negativ oplevelse. Gennemsnitspræsten sætter den til $-1,4$ med den detalje, at præsterne over 52 år sætter den til $-0,5$.

Kritikken har ikke den store indvirkning på præsternes velbefindende. Den eneste sammenhæng, der er mellem gennemsnitspræstens psykiske helbred og de fire former for kritik, forekommer kun hos de kvindelige præster. For kvinder er der en tydelig sammenhæng mellem, hvor ofte de modtager kritik af deres person og skalaerne for vitalitet og adfærdsmæssig stress (dvs. personens psykiske overskud og hvor stresset han/hun føler sig), medens der ingen sammenhæng er til de øvrige skalaer for psykisk helbred.

Menighedsrådet

De danske menighedsråd adskiller sig arbejdsmiljømæssigt markant fra de nordamerikanske kirkebestyrelser. Det første, der falder i øjnene, er, at medens der i Nordamerika er en tæt sammenhæng mellem, hvor megen kritik præsten modtager fra menigheden og fra kirkebestyrelsen, er der i Danmark ingen sammenhæng mellem, hvor meget pastoratet kritiserer præsten, og hvor meget menighedsrådet kritiserer præsten. Det er to forskellige faktorer, der styrer menighedens kritik og menighedsrådets kritik.

6 ud af 20 danske præster modtager på et halvt år kritik fra menighedsrådsmedlemmer, offentligt på et møde eller på tomandshånd. I Nordamerika sker det for 9 ud af 20 præster. Der er således forholdsvis flere præster, der modtager kritik i Nordamerika; men de kritiseres ikke oftere end de danske, der modtager kritik. Hvor der kritiseres, sker det i gennemsnit 2 gange på et halvt år.

2 ud af 10 danske præster oplever på et halvt år, at menighedsrådet presser dem til ekstra opgaver eller træffer afgørelser, der påvirker præstens familie, uden at præsten konsulteres. I Nordamerika

sker det for 4 ud af 10 præster; men der, hvor det sker, sker det lige ofte i de to områder, nemlig lidt over to gange.

Nordamerikanske præster oplever aldrig, at kirkebestyrelsen krænker deres privatbolig, da de ikke bor i embedsboliger, der bestyres af kirkebestyrelsen. 2 ud af 10 danske præster oplever på et halvt år, at menighedsrådet krænker deres privatbolig lidt over to gange, og der er ingen statistisk sammenhæng mellem, hvor kritisk menighedsrådet stiller sig til præsten, og hvor meget de krænker boligen, også præster, der aldrig modtager kritik fra deres menighedsråd, oplever krænkelser.

Menighedsrådene gør ikke forskel, når de kritiserer. Der kritiseres lige meget uafhængigt af præstens køn, alder og sognets urbaniseringsgrad. Den eneste forskel er, at menighedsrådene på landet er bedre til at konsultere præsten, før de træffer afgørelser, der påvirker præstefamilien.

Præsterne oplever menighedsrådenes indgreb i deres familieliv som meget negative. De der ikke bliver konsulteret, før menighedsrådet træffer afgørelser, der påvirkede deres familier, sætter oplevelsen til $-1,7$ på en -2 til $+2$ skala. Rådets krænkelser af privatboligen sættes til $-1,4$. Oplevelsen er ikke helt så negativ, når kravet kun omfatter præsten selv. De, der har oplevet menighedsråd, der pålagde eller pressede dem til ekstra arbejde, sætter oplevelsen til $-1,2$. Kritik på tomandshånd sættes til $-1,0$ og offentlige kritik til $-1,3$. Dvs. Kritik fra menighedsrådsmedlemmer på tomandshånd opleves ikke så negativt som offentlig kritik på møder.

Der er stor forskel på, hvordan menighedsrådenes krav påvirker de to køn.

Der er en markant sammenhæng mellem de kvindelige præsters fysiske såvel som psykiske helbred, og hvor ofte menighedsrådet krænker deres privatbolig, medens der ingen sammenhæng er hos de mandlige præster, hvilket ikke udelukker, at deres koners helbred tager skade.

Menighedsrådsafgørelser, der påvirker familien, påvirker ikke gennemsnitspræstens psykiske helbred, selv om de opleves som meget negative, og det samme gælder for kritik på tomandshånd såvel som på møder, hvilket kunne skyldes, at kritikken bliver imødegået af andre i eller udenfor menighedsrådet. En enkelt tabelværdi ud for personlig udbrændthed indikerer dog, at den kvindelige gennemsnitspræst påvirkes af kritik på tomandshånd.

Der er en markant sammenhæng mellem, hvor mange ekstra arbejdsopgaver den kvindelige gennemsnitspræst får pålagt og skalaerne for Mentalt helbred og Adfærdsmæssig stress (Hvordan

man har det og hvor stresset man føler sig), men ikke til de øvrige skalaer for fysisk og psykisk helbred.

Familien

Præsterne oplever de krav, der påvirker familien, som de mest negative, og familiens oplevelse er endnu mere negativ.

Medens gennemsnitspræsten sætter en afbrudt nattesøvn til $-0,2$ på en -2 til $+2$ skala, sætter han familiens oplevelse til $-0,5$. Et telefonopkald, der afbryder familietid, sætter præsten til $-0,8$ og familien til $-1,0$, og hvis præsten helt aflyser familietiden for at løse en pastoral opgave, sætter præsten aflysningen til $-1,0$ og familien til $-1,4$.

Det eneste sted gennemsnitspræsten bedømmer, at familien er enig med ham/hende, er når menighedsrådet krænker deres fælles bolig. Her er der enighed om at sætte oplevelsen til $-1,4$.

3 ud af 10 danske præster oplever på et halvt år, at sognebørnene i gennemsnit krænker deres privatliv 4 gange. 6 ud af 10 nordamerikanske præster oplever det i gennemsnit 3 gange. Jo yngre præsterne er, jo flere oplever, at sognebørnene krænker privatlivet; hvad enten de er mænd eller kvinder eller præster på landet eller i byen.

For præsten er oplevelsen lige negativ, hvad enten det er et sognebarn eller menighedsrådet, der krænker privatlivet; men det psykiske helbred påvirkes ikke så meget, når det er et sognebarn. Medens der for kvinder er en tydelig eller markant negativ sammenhæng mellem menighedsrådets krænkelser og 7 ud af 8 skalaer for fysisk og psykisk helbred, er der kun en tydelig sammenhæng mellem krænkelsernes antal og helbredet på 2 skaler, når det er sognebørnene der krænker.

3 Konklusion

Menighedsrådets krænkelser af boligen udgør den markant største trussel for de kvindelige præsters fysiske såvel som psykiske helbred, og krænkelserne har formentlig en lignende effekt på de mandlige præsters koner. En del af disse krænkelser foretages uden tvivl af ubetænksomhed; men den negative effekt i form af stressede og udbrændte præster og præstekoner udgør ikke desto mindre en belastning for såvel de enkelte sognes liv, som for Folkekirkens liv. Der bør derfor i

såvel de enkelte sogne som i Folkekirken som helhed tages initiativer, der kan imødegå den udhuling af arbejdskraften krænkelserne forårsager.

Rådighedstjenesten er stærkt arbejdsmotiverende og den udgør sammenlagt en positiv faktor i det psykiske arbejdsmiljø. Hos de unge kvindelige præster, der er forpligtede på børn og familie, overskygger de negative sider af telefonopkald i alenetiden og familietiden de positive, og gør disse opkald til en belastning

Hasteudkald til pastorale opgaver som andagter, hjemmedåb/vielser, dødslejer, gudstjenester, begravelser og bibeltimer er positive oplevelser, der hos de mandlige præsters modvirker stress og udbrændthed, medens de ingen indflydelse har på, hvor stressede og udbrændte kvinderne er. Den positive effekt hos kvinderne ophæves af den negative effekt, som de pludselige udkald har på familielivet og fritiden.

Telefonopkald om natten, der normalt vedrører sjælesorg, oplever præsterne som svagt negative; men samtalerens pastorale indhold bevirker, at den afbrudte nattesøvn, hverken stresser eller udbrænder præsterne.

Aflysninger af alenetid og familietid, opleves som negative, men da afllysningerne normalt afspejler en væsentlig pastoral opgave, er det kun de kvindelige præster, der har en svag tendens til at brænde ud, når afllysningerne går ud over deres familietid.

Telefonafbrydelser i familietiden og alenetiden er kortvarige, derfor opleves de ikke helt så negative som aflysninger. Til gengæld har de sjældent et pastoralt indhold, oftest er det administrative forespørgsler, der kunne være foretaget på et bedre tidspunkt. Det bevirker, at kun modne kvindelige præster uden hjemmeboende børn får det psykisk bedre af telefonopkald; medens de yngre kvindelige præster, der står med små børn og en sparsom fritid får det psykisk dårligere, jo flere opkald de modtager. Da de yngre præster samtidig modtager flere forstyrrende telefonopkald end de modne, slår den negative effekt særligt hårdt igennem.

Det betyder meget for danske menigheder, at man kan få fat på en præst, og det betyder meget for danske præster, at de bliver brugt, når sognebørnene har brug for dem som præster. Løsningen på rådighedstjenestens problemer, er derfor ikke at indføre faste arbejdstider og kontortider; men at menighederne lærer at skelne mellem pastorale opkald og kontoropkald, så opkald vedrørende

attester, dåb, vielser, menighedsrådsærinder ol. rettes indenfor normal arbejdstid og ikke under aftensmaden, eller når børnene skal puttes og familielivet plejes.

Menigheden stiller større krav til yngre præster end til modne præster. De modtager flere telefonopkald, og menigheden krænker oftere deres privatliv. Grænsen for hvad, man kan tillade sig, er mindre når præsten er ung.

Det betyder mere for kvinder end for mænd, at de opnår anerkendelse, og de er bedre end mænd til at opnå anerkendelse.

Kvinder er bedre end mænd til at bilægge stridigheder og derigennem standse kritik; til gengæld har den personlig kritik, de ikke kan standse, en negativ effekt på deres psykiske helbred.

Blandt præster er ønsket om selvbestemmelse og udfordringer i arbejdet ikke mere som tidligere et maskulint kendetegn, men et feminint kendetegn.

Kvinderne var først til at værdsætte teamarbejde

Sognebørnene stiller større krav til præstens personlighed end til hans/hendes teologi; men hvis de kan lide præsten som person, er de normalt også positive overfor præstens teologi og omvendt.

Fromheden (spiritualiteten) var i vækst blandt danske præster, længe før Grosbøll-sagen bragte den frem i medierne, og før den ophørte at være et skældsord blandt de ordførende teologer.

Det, præsten forventer at få ud af sit arbejde, stemmer i høj grad overens med, hvad han/hun kan opnå, med to væsentlige undtagelser. Der er et gab mellem forventningerne og mulighederne for teologisk dygtiggørelse og samvær med venner og bekendte, og gabet har en negativ indflydelse på præstens psykiske helbred. Hvis præsternes arbejdsmotivation skal styrkes, vil den største positive effekt p.t. fås ved at forbedre mulighederne for teologisk dygtiggørelse og for samvær med venner og bekendte.

Jens Bisgaard

Sognepræst, lektor og ph.d.-studerende